

COROLLARIUM

2. kötet

2014

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

KLASSZIKA-FILOLÓGIAI ÉS NEOLATIN TANSZÉK

Corollarium
2. kötet
2014

Főszerkesztő:
Tar Ibolya

Szerkesztők:
Gellérfi Gergő
Hajdú Attila

Kiadja a
Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Karának
Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszéke
6722 Szeged, Egyetem u. 2.

A kiadásért felel
Nagyillés János tanszékvezető

E-mail cím:
corollariumfolyoirat@gmail.com

Web:
<http://primus.arts.u-szeged.hu/cla/Corollarium>

ISSN:
2064-5023

TARTALOM

HORVÁTH BALÁZS: Kazinczy Ferenc Sallustius-fordítása.....	4
PALOTÁS GYÖRGY: Apoteózis-motívumok Verancsics Mihály 1540-es <i>epicedium</i> ában	18
KÁRPÁTI ANDRÁS DÁNIEL: Megjegyzések egy boiótiai felirathoz	30
GELLÉRFI GERGŐ: <i>Sulcum deducit harena</i> – Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről	36
SZIKORA PATRICIA: Corippus római eposza	44
PÁL KATALIN: Sókratés rútsága Aristophanés, Platón és Xenophón írásaiban	54

GELLÉRFI GERGŐ

Sulcum deducit harena

Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről

Iuvenalis 1. szatírájának a költői biztonság kérdésével foglalkozó zárlatában az *interlocutor* arra inti a költőt, hogy hagyományos mitológiai témákkal foglalkozzon, hiszen ha egy felkapaszkodott előkelőt támad verseivel, saját életét is veszélybe sodorhatja. A Tigillinusszal kapcsolatos figyelmeztetést tartalmazó 155–157. sor az 1. szatírákönyv szövegkritikai szempontból talán legvitatottabb *locusa*, s értelmezési problémákat is tartogat. A szöveghely pontos értelmezéséhez, mely fontos szerepet játszik a programvers zárlatának interpretációjában, az irodalmi előképek vizsgálata vihet közelebb.

INDEX NOMINUM: Iuvenalis; Vergilius; Tigillinus

INDEX RERUM: szatíra; római irodalom; allúzió; intertextualitás

*pone Tigillinum, taeda lucebis in illa
qua stantes ardent qui fixo pectore fumant,
et latum media sulcum deducit harena.*
(Juv. 1,155–157)

155 *raeda* Barrett: *lucebis* RVALOYΣ: *lucebit* PGHKTZ156 *pectore* PRAO: *guttore* VΦΣ157 *deducit* PRVΦ: *deducis* LO: *dent lucis* Owen¹

Iuvenalis 1. szatírája a költő egzisztenciális biztonsága veszélyeztetettségének, sőt élete fenyegetettségének gondolatával zárul. Az *interlocutor* egy ponton arra figyelmezteti a költőt, hogy amennyiben Tigillinust,² azaz egy felkapaszkodott előkelőt támad verseivel, saját életét is veszélybe sodorhatja, s arra biztatja, hogy a római elit bűneinek pellengérré állítása helyett olyan hagyományos mitológiai témákkal foglalkozzon, mint Aeneas és Turnus küzdelme, a megsebzett Achilles vagy a hasztalanul keresett Hylas története.³ Aligha véletlen, hogy Iuvenalis épp három olyan témát soroltat fel az *interlocutorral*,

¹ A CLAUSEN (1976: 181) által közölt apparátus a szükséges kiegészítésekkel ellátva. A főszövegben az általam elfogadott szövegváltozat szerepel.

² Vagy Tigillinust. A névalak nem egyértelmű, ahogy más szerzők esetében sem: IHM Suetonius-kiadásában szintén *Tigillinus* szerepel (Suet. *Gal.* 15,2). BALDWIN (1967: 308) szerint a Tigillinus névalak egy szójátékot rejt magában, hiszen a *tigillum* jelentése fadarab, s e három sor központi motívuma a tűz.

³ Juv. 1,162–164: *securus licet Aenean Rutulumque ferocem / committas, nulli gravis est percussus Achilles / aut multum quaesitus Hylas urnamque secutus.*

Sulcum deducit harena – Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről

melyeket élvonalbeli római eposzköltők dolgoztak fel,⁴ hiszen ezzel megerősíti azt, amit a szatíra nyitányában is hangsúlyoz: a mitológia világában már nem lehet eredeti témát, el nem mondott történetet találni. A szatíráköltő természetesen nem fogadja meg az *interlocutor* tanácsát, költői integritását nem senkit sem sértő mitológiai témák feldolgozásával kívánja biztosítani, hanem azzal, amit a programvers utolsó *ars poetica*-jellegű mondatában megfogalmaz: *experiar quid concedatur in illos / quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina* (Juv. 1,170–171).

A látszólag egyértelmű mondat, melyet hagyományosan úgy értelmeznek,⁵ hogy Iuvenalis költői programjának azon elemét fogalmazza meg, mely szerint nem kortársait támadja, hanem már elhunyt rómaiak lesznek szatíráinak főszereplői, komoly értelmezési vitát váltott ki. Iuvenalis szatíráinak álneveiről írott tanulmányában Baldwin amellet érvel, hogy a szöveghely szokásos értelmezése téves lehet. Szerinte Iuvenalis nem a már halott „célpontokat” jelöli meg a Via Flaminia és Latina által fedett hamvak említésével, hanem a nemeseket, akik az említett utak mellé temetkeztek. Értelmezése szerint e sorok üzenete a következő: a nemesi származású emberek támadhatóak, az alacsony sorból felkapaszkodottak viszont nem.⁶ Érvelését, amellyel kapcsolatban tanulmánya összegzésében már óvatosabban fogalmaz, azzal támasztja alá, hogy Iuvenalis igenis támad kortársakat, ahogy arra az ezáltal szerinte önellentmondásba keveredő Highet és Syme is rávilágít.⁷ Bár kétségtelen, hogy Iuvenalis valóban említ kortárs személyeket is szatíráiban,⁸ az érvelés mégsem pontos, ugyanis, ahogy Anderson rámutat: az 1. könyvben egyértelműen azonosítható kortársak mind politikailag jelentéktelen személyek,⁹ s ilyenformán – ami a kérdéses mondat értelmezése szempontjából kulcsfontosságú – a költőnek saját biztonságát nem kell féltenie tőlük, a hatalommal rendelkező célpontok viszont a múltból származnak.¹⁰

Annak meghatározásakor, hogy Iuvenalis a múltbeli személyeket melyik érából választja, Anderson óvatosságra int:¹¹ nem lehetnek helyesek a szélsőséges nézetek, így sem Friedländeré, aki szerint a téma Domitianus Rómája, mivel a császárt a Via Flaminian,

---

⁴ Vagy legalábbis kezdtek feldolgozni, hiszen Vergilius *Aeneis*ével és Valerius Flaccus *Argonauticájával* ellentétben Statius nem fejezte be *Achilleis*ét.

⁵ Például COURTNEY (1980: 118) és BRAUND (1996: 110) kommentárjai.

⁶ BALDWIN (1967: 308–309).

⁷ BALDWIN (1967: 308). vö. HIGHET (1954: 289–294) és SYME (1958: 664–665; 777–778).

⁸ COURTNEY (1980: 548) a 13. szatíra 98. és 125. sora kapcsán mutat rá erre, azt is hangsúlyozva, hogy nem támadólag említi őket.

⁹ ANDERSON (1982: 207) az 1. könyvben megjelenő alakokat három csoportba sorolja: 1. elhunyt személyek többnyire Domitianus és Nero korából; 2. politikailag jelentéktelen élő személyek; 3. fiktív személyek. A kérdéses mondat háttérét vizsgálva nem szükséges tülmennünk az 1. könyvön, a programvers csak erre az öt költeményre, s nem a teljes életműre vonatkozik.

¹⁰ SYME (1958: 778) összefoglalóan: “Juvenal does not attack any person or category that commands influence in his own time.”

¹¹ ANDERSON (1982: 207).

kegyencét, Parist pedig a Via Latinán temették el,¹² sem az az interpretáció, hogy a holtak az élöket szimbolizálják.¹³ Utóbbtól függetlenül természetesen szó sincs arról, amit MacKay felhoz az 1. szatíra utolsó két sorának hagyományos értelmezése ellen: mint írja, nem fogadhatjuk el, hogy Iuvenalis lemondana a költészet kortárs relevanciájáról.¹⁴ Nem is tesz így. Ahogy arra Highet is rámutat, a szatírákban szereplő múlt, azaz a megelőző bő fél évszázad, „a Flaminia és a Latina mellett nyugvó” alakjainak megjelenítésével bemutatott erkölcsi romlás az 1. szatíra jelen időben ábrázolt bűneinek eredője.¹⁵ Mindannak, amit Iuvenalis bemutat, van kortárs relevanciája, a dekadencia egy folyamat, a szatírákban nem kérészerű problémák jelennek meg, múlt és jelen ily módon történő együttes ábrázolása mutat rá: a bűn már mélyen beleivódott a társadalomba.¹⁶ Változásra pedig nincs lehetőség, a romlás tetőpontjára jutott, erre int Iuvenalis, amikor a záró szakasz bevezetésében a jelen és a múlt bűnei mellett az elkövetkező korokét is előrevetíti: *nil erit ulterius quod nostris moribus addat / posteritas, eadem facient cupientque minores, / omne in praecipiti vitium stetit.*¹⁷

Anderson szerint a múltbéli személyek és bűnök ábrázolásának további üzenete is van: Iuvenalis az objektivitás lehetőségét teremti meg magának ezzel, (látszólag) kizárva annak lehetőségét, hogy a személyes érintettség okán *indignatio*ja irracionálissá váljon.¹⁸ A római realitás objektív bemutatását célzó költői alapállásnak pedig nem az *interlocutor* által „javasolt” eposz, hanem csak a luciliusi verses szatíra felel meg, ám Iuvenalis e műfajban is teret ad az epikus elemek széleskörű megjelenésének, beleértve az allúziókat, szó szerinti idézeteket is. Az előképek azonosítása nem csupán az interpretáció szempontjából fontos, de olykor szövegkritikai kérdések eldöntését is segítheti, ahogy a tanulmány elején idézett *locus*, az 1. szatíra 155–157. sora esetében is.

Az egész 1. könyv szövegkritikai szempontból talán legbizonytalanabb státuszú szöveghelyének¹⁹ mindhárom sorában található egy-egy vitatott olvasatú szó, továbbá

¹² FRIEDLÄNDER (1895: 162).

¹³ HELMBOLD (1951: 57).

¹⁴ MACKAY (1958: 238): “The poem up to this point has been wholly immersed in the present, and the contemporary interest continues until the last line. No one surely can believe that vss. 170–71 are a serious renunciation of contemporary relevance.”

¹⁵ HIGHET (1954: 57): “Juvenal saw the empire as one long continuous process of degeneration. One evil emperor to him was like another. Every corrupt nobleman resembled his ancestors, having merely grown worse.”

¹⁶ vö. GRIFFITH (1970: 58) az 1. szatíra zárólata kapcsán.

¹⁷ Juv. 1,147–149. E szakasz és az utolsó két sor kapcsolására CHRIST (1881: 14) hívja fel a figyelmet, őt idézi HIGHET (1954: 249, 16. jz) és GRIFFITH (1970: 58–59).

¹⁸ ANDERSON (1982: 208).

¹⁹ Minthogy a múlt században is számos szakirodalmi szerző foglalkozott a szöveghellyel, akik a szakasszal kapcsolatos korábbi nézetekre reflektáltak tanulmányaikban, meglegedhetünk a BARRETT (1977: 438) által hivatkozott összefoglalások citálásával: H. HENNINIUS: *D. Junii Iuvenalis Satyrae*. Utrecht 1685; L. FRIEDLÄNDER: *D. Junii Iuvenalis Saturarum Libri V*. Leipzig 1895; J. DUFF: *D. Junii Iuvenalis Saturae XIV*. Cambridge 1914. Dolgozatom lezárását követően jutott el hozzám KIBEL 2014-ben megjelent beszámolója a

Sulcum deducit harena – Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről

Barrett a 155. sor *taeda* szavát *raedára* cseréli, e javítást azonban egyértelműen cáfolták, ezért ezzel külön nem foglalkozunk.²⁰ Értelmezési szempontból a legfőbb problémát az utolsó sor okozza: nem egyértelmű a mondat alanya, vagyis hogy ki (vagy mi) az, aki (vagy ami) az aréna közepén széles *sulcust* (barázdát vagy fénycsíkot?) húz.

A 156. sor ötödik verslábában a kéziratok egy része *pectore*, más részük pedig *gutture* szót tartalmaz az aréna áldozatainak „rögzítése” kapcsán. Campbell, miután igazolta, hogy jelentését tekintve mindkét variáns tökéletesen illik a szövegösszefüggésbe, a *pectore* mellett teszi le voksát. Ezt egy az *Aeneis*ből származó párhuzammal támasztja alá.²¹ A 7. könyvben Allecto utolsó álombéli szavait követően felébreszti Turnust: *sic effata facem iuveni coniecit, et atro / lumine fumantes fixit sub pectore taedas*.²² Campbell úgy véli, a két hely hasonlósága túl közeli, semhogy véletlen legyen, hiszen a *sub* kivételével a vergiliusi 457. sor összes szava bekerül Iuvenalis szövegébe.²³

lumine fumantes fixit sub pectore taedas

*pone Tigillinum, taeda lucebis in illa
qua stantes ardent qui fixo pectore fumant,
et latum media sulcum deducit harena.*

Campbell a párhuzam melletti további érvként hozza fel, hogy néhány sorral később, a már idézett 162–163. sorban Iuvenalis újra egyértelmű utalást tesz az *Aeneis*re.²⁴ Nézetét nem fogadták el széles körben,²⁵ véleményem szerint viszont a Vergilius-párhuzam valóban a *pectore* alak eredetiségét indokolja a *gutture* helyett, ám ennek legfőbb bizonyítéka nem a Campbell által annak tekintett 162–163. sor, hanem egy másik *Aeneis*-átvétel, mely egybeolvad az előbbivel, ahogy arra más példákat is találhatunk a iuvenalisi életműben.²⁶

Iuvenalis-kutatás elmúlt fél évszázadáról, melyben tárgyalja az 1. szatíra általam vizsgált helyével foglalkozó szakirodalmat is.

²⁰ BARRETT (1977: 438–440) cáfolata: BALDWIN (1979: 162). Ellenérvein túl a CAMPBELL (1936: 122) által azonosított Vergilius-párhuzam is a *raeda* konjektúra ellen szól.

²¹ CAMPBELL (1936: 122).

²² Verg. A. 7, 456–457. Iuvenalis a 7. szatírában is felidézi ugyanezt a szakaszt. Juv. 7, 66–70: *magnae mentis opus nec de lodice paranda / attonitae currus et equos faciesque deorum / aspicere et qualis Rutulum confundat Erinys. / nam si Vergilio puer et tolerabile desset / hospitium, caderent omnes a crinibus hydri...* vö. COLTON (1978–1979: 17–18) és COURTNEY (1980: 358–359).

²³ Az azonos töből származó, s azonos fogalomkörbe tartozó *lumine* – *lucebis* szó párt CAMPBELL nem emeli ki.

²⁴ Juv. 1,162–163: *securus licet Aenean Rutulumque ferocem / committas*.

²⁵ CLAUSEN (1976: 182), BARRETT (1977: 438), BALDWIN (1979: 162), FERGUSON (1979: 123), COURTNEY (1980: 116) és BRAUND (1996: 107) egyaránt a *gutture* variánst fogadják el.

²⁶ Így például a 10. szatíra 168–169. sora (*unus Pellaeo iuveni non sufficit orbis; / aestuat infelix angusto limite mundi*) két Lucanus-hely hatását mutatja: Luc. 10, 456 (*non sufficit orbis*) és Luc. 6, 63 (*aestuat angusta rabies civilis harena*). E párhuzamokhoz vö. SCOTT (1927: 98) és HIGHT (1951: 381).

Az 1. szatíra vizsgált helyének másik *Aeneis*-párhuzamát Clausen tárgyalja tanulmányában, melyben a 157. sor *deducit* alakjának helyessége mellett, valamint a 156. és 157. sor közötti, Housman által javasolt *lacuna* ellen érvel.²⁷ A *deducis* olvasat elfogadását, valamint a *lacuna* feltételezését egyaránt a *deducit* ige mellől látszólag hiányzó alany indokolta.²⁸ Clausen egy az *Aeneis* 2. könyvéből származó párhuzamot feltételez: *tum longo limite sulcus / dat lucem et late circum loca sulphure fumant* (697–698).²⁹ A két hely között a *sulcus* főnév, a *latum / late* mellékév, illetve adverbium, a *luc-* töből képzett főnév, illetve ige, és a *-re fumant* sorzárlat teremt kapcsolatot:

tum longo limite sulcus
dat lucem et late circum loca sulphure fumant

pone Tigillinum, taeda lucebis in illa
qua stantes ardent qui fixo pectore fumant,
et latum media sulcum deducit harena.

A *sulcus* szót Clausen Iuvenalis szövegében is fénycsíkként interpretálja, mely az égő áldozatok tűzéből származik. Tanulmányában nem hivatkozik Owen javítására, aki szintén így értelmezi a szakaszt, s a *deducit* szót *dent lucis*-ra cseréli, ezzel fokozza a két helyet hasonlóságát.³⁰

Nem tarthatjuk biztosnak azonban azt, hogy a kifejezést Iuvenalis azonos vagy akár csak hasonló értelemben használta, mint a forrásként szolgáló szöveg, hiszen a kreatív újrafelhasználás olykor arra is kiterjed, hogy egy több, egymástól élesen eltérő jelentésmezővel bíró szó az új kontextusban az eredetitől teljesen különböző jelentést kapjon.³¹ Ezzel a lehetőséggel itt is számolnunk kell: bár nem cáfolhatjuk egyértelműen, hogy a *sulcus* fényt jelöl Iuvenalisnál is,³² a költői újító szándék feltételezése az egyszerűbb értelmezés, a *sulcus* elsődleges jelentése felé mutat: *barázda*.

A *deducit* ige látszólag hiányzó alanyának problémájára Baldwin kínál megnyugtató megoldást: az alany nem hiányzik, hanem a 155. sorban említett Tigillinus

²⁷ A *lacunát* COURTNEY (1980: 116–117) és BRAUND (1996: 108) is valószínűnek tartja.

²⁸ CLAUSEN (1976: 181–182). A *deducis* igealakot fogadja el többek közt LARMOUR (2010–2011: 161, 167), aki a *deducere* ige és a *taeda* értelmezésekor az irodalmi aspektusokra koncentrálna.

²⁹ CLAUSEN (1976: 182–183) a párhuzam felfedezését MAGUIRE-nek (1883: 422–423) tulajdonítja.

³⁰ Idézi BALDWIN (1979: 163).

³¹ Ennek egy szélsőséges példáját figyelhetjük meg Iuvenalis 2. szatírájában, ahol a költő Otho császárt támadja, aki férfihoz méltatlan módon tükrét még a hadszíntéren is magánál tartotta. A tükröt egy az *Aeneis*-ből származó szó szerinti idézettel nevezi meg: *Actoris Aurunci spoliolum* (Juv. 2,100; Verg. A. 12,94). Arra az értelmezési kérdésre, hogyan invektíva célkeresztjébe kerülő római császár, Otho tükre miért tartozik egy mitológiai alakhoz, megoldást jelenthet, ha az *Actoris* szó nagy kezdőbetűjét kicsire cseréljük, azaz az *actor* itt nem tulajdonnév, hanem köznévi: Otho zsákmánya egy színésztől származik. Így érti a helyet LELIÈVRE (1958: 241–242) is, s rámutat arra, hogy a második szótag eltérő hosszúsága nem szólhat a felvetés ellen. Értelmezése szerint a hely Nero és Otho kapcsolatára utal. LELIÈVRE interpretációját RUDD (1986: 223, 28. jz) és CURTIS (2002: 99) is említi.

³² Ahogy azt BARRETT (1977: 438) teszi.

Sulcum deducit harena – Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről

húzza, pontosabban húzatja a *sulcust* az arénában, azaz az ige implicit műveltetést fejez ki, a Tigillinus által elrendelt kivégzésen jelenik meg a *sulcus*.³³ Maga a barázda kétféleképpen is interpretálható: 1) az áldozat homokban vonszolt holtteste hagyja maga után, ám ebben az esetben problémás a *latum* szó értelmezése;³⁴ 2) a *sulcus* a kivégzés előtt jelöli ki a helyet, ahová az oszlopokat állítják, melyekhez az áldozatokat kötözik.

Bármelyik magyarázatot fogadjuk is el, értelmezésünk hangsúlyos pontja, hogy a kérdéses tagmondat alanya Tigillinus, s ennek fontos üzenete van: a felkapaszkodott előkelő maga gondoskodik arról, hogy bírálói megfizessenek az őt ért sérelmekért. A költő hallgat az intésre, ars poetica-jellegű megnyilatkozása szerint a múlt felé fordul, s nem támadja a kortárs hatalmasságokat, ám a *nem-kritizálás* ténye erősebb bármilyen kritikánál. Ennek legfőbb oka, a konkrét személyes fenyegetettség veszélye az *interlocutor* szájába adott érvként hangzik el, Iuvenalis főszabályát már előre betartva egy múltbéli példán keresztül világítja meg invektívája potenciális célpontjainak gátlástalanságát: „Vedd csak elő Tigillinust, fáklyaként fénylesz majd ott, ahol állva égnek, kik mellkasuknál megkötve füstölnek, s ő széles barázdát húzat végig az aréna közepén.”

IRODALOMJEGYZÉK

ANDERSON 1982 = W. S. ANDERSON: *Studies in Book One of Juvenal*. 237–243. In: *Essays on Roman Satire*. Princeton 1982. 197–254.

BALDWIN 1967 = B. BALDWIN: *Cover-names and dead victims in Juvenal*. *Athenaeum* 45 (1967) 304–312.

BALDWIN 1979 = B. BALDWIN: *Juvenal 1.155–7*. *CQ* 29 (1979) 162–164.

BARRETT 1977 = A. A. BARRETT: *Juvenal, Satire 1.155–7*. *CQ* 27 (1977) 438–440.

BRAUND 1996 = S. M. BRAUND (ed.): *Juvenal: Satires, Book I*. Cambridge 1996.

CAMPBELL 1936 = I. M. CAMPBELL: *Juvenal and Virgil*. *CR* 50 (1936) 122.

CHRIST 1881 = A. T. CHRIST: *Über die Art und Tendenz der juvenalischen Personenkritik*. Landskron 1881.

CLAUSEN 1976 = W. V. CLAUSEN: *Juvenal and Virgil*. *HSP* 80 (1976) 181–186.

COLTON 1978–1979 = R. E. COLTON: *Juvenal and the Suffering Poets: Some Echoes of Martial in the Seventh Satire*. *CB* 55 (1978–1979) 17–20.

COURTNEY 1980 = E. COURTNEY: *A Commentary on the Satires of Juvenal*. London 1980.

---

³³ BALDWIN (1979: 163) tanulmányában GIANGRANDE (1965: 33–35) észrevételére támaszkodik. Mint írja, az *enallage temporum* nem jelenthet problémát, hiszen ez jellemző Iuvenalisra, s az alany mondat elejére történő kiemelése sem példa nélküli, vö. *Juv.* 10,147–153. BALDWIN a „fény” fogalomkörébe tartozó jelentés és a *dant lucis* konjektúra mellett érvel.

³⁴ Emellett BARRETT (1977: 438) logikai ellentmondást is felfedezni vél e helyen: “it would not, however, be an efficient way of producing a human torch, and in any case *stantes* shows that the victims are standing up.”

CURTIS 2002 = S. CURTIS: *The Exploitation of Epic Realm by Roman Satirists*. PhD. University of Glasgow 2002.

FERGUSON 1979 = J. FERGUSON (ed.): *Juvenal: The Satires*. New York 1979.

FRIEDLÄNDER 1895 = L. FRIEDLÄNDER (ed.): *D. Junii Juvenalis Saturarum Libri V*. Leipzig 1895.

GIANGRANDE 1965 = G. GIANGRANDE: *Juvenalian Emendations and Interpretations*. *Eranos* 63 (1965) 26–41.

GRIFFITH 1970 = J. G. GRIFFITH: *The Ending of Juvenal's First Satire and Lucilius, Book XXX*. *Hermes* 98 (1970) 56–72.

HELMBOLD 1951 = W. C. HELMBOLD: *The Structure of Juvenal I*. *CPCP* 14 (1951) 47–60.

HIGHET 1951 = G. HIGHET: *Juvenal's Bookcase*. *AJPh* 72 (1951) 369–394.

HIGHET 1954 = G. HIGHET: *Juvenal the Satirist*. Oxford 1954.

KIBEL 2014 = W. KIBEL: *Satire 1*. *Lustrum* 55 (2014) 191–211.

LARMOUR 2010–2011 = D. H. LARMOUR: *Tracing Furrows in the Satiric Dust*. *ICS* 35–36 (2010–2011) 155–173.

LELIÈVRE, 1958 = F. J. LELIÈVRE: *Juvenal: Two Possible Examples of Wordplay*. *CPh* 53 (1958) 241–242.

MACKAY 1958 = L. A. MACKAY: *Notes on Juvenal*. *CPh* 53 (1958) 236–240.

MAGUIRE 1883 = T. MAGUIRE: *Adversaria*. *Hermathena* IV (1883) 415–425.

RUDD 1986 = N. RUDD: *Themes in Roman Satire*. London 1986.

SCOTT 1927 = I. G. SCOTT: *The Grand Style in the Satires of Juvenal*. Northampton, Mass. 1927.

SYME 1958 = R. SYME: *Tacitus*. Oxford 1958.

On the interpretation of the ending of Juvenal's *Satire 1*

The last section of Juvenal's *Satire 1* deals with the question of the poet's personal safety. The *interlocutor* warns the poet that he should write traditional mythological epic instead of satire, since he can risk his own life if he attacks e.g. Tigillinus (a low-born upstart) in his poems. The *interlocutor's* lines on Tigillinus are probably the most difficult and disputed lines of Book 1 of the *Satires*, as there are more text-critical and interpretational problems in this passage. The analysis of the literary sources and other Juvenalian *loci* can bring us closer to the original text and the exact meaning of this passage that is crucial for the interpretation of Juvenal's programmatic *Satire 1*.